

ULOGA OSJETLJIVOSTI NA POTKREPLJENJE TE RODITELJSKE RESTRIKTIVNE KONTROLE I POPUSTLJIVOSTI U POJAVI AGRESIJE KOD ADOLESCENATA

SAŽETAK

Ovim se istraživanjem ispitivala uloga roditeljskih ponašanja i osobina ličnosti adolescenata u pojavi agresije među adolescentima. Agresija se ispitivala u okviru multidimenzionalnog pristupa koji u obzir uzima oblik agresije (otvorenu i relacijsku) i funkciju agresije (proaktivnu i reaktivnu) te razlikuje proaktivno otvorenu, proaktivno relacijsku, reaktivno otvorenu i reaktivno relacijsku agresiju. Roditeljsko ponašanje ispitano je u okviru Dodgeovog modela (1991.) koji povezuje roditeljsku restriktivnu kontrolu i popustljivost s proaktivnom i reaktivnom agresijom. Stoga je prvi cilj istraživanja bio ispitati povezanost između roditeljske restriktivne kontrole i popustljivosti s agresijom uzimajući u obzir i funkciju i oblik u kojima se pojavljuju. Osobine ličnosti adolescenata ispitane su u okviru teorije osjetljivosti na potkrepljenje te je drugi cilj istraživanja bio utvrditi ulogu osjetljivosti na potkrepljenje u povezanostima između navedenih roditeljskih ponašanja i

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: listopad, 2023.
Prihvaćeno: studeni, 2024.
UDK: 159.9922.76-053.6:37.018
DOI 10.3935/ljsr.v31i3.565

Marija Šarić Drnas¹
orcid.org/0000-0002-9676-7454

Sveučilište u Zagrebu
Učiteljski fakultet

Ključne riječi:

agresija, roditeljska
ponašanja, osjetljivost na
potkrepljenje.

¹ Doc.dr.sc. Marija Šarić Drnas, psihologinja, e-mail: marija.saric@ufzg.hr

tipova agresija. Ispitanici su bili učenici trećih razreda srednjih škola Grada Zagreba (N=656, mladići 55,3%). Rezultati potvrđuju Dodgeov model ukazujući na povezanosti između roditeljske restriktivne kontrole s reaktivnim tipovima agresija te roditeljske popustljivosti s proaktivnim tipovima agresija. Rezultati također ukazuju na povezanost restriktivne kontrole s proaktivnim tipovima agresija. Utvrđena je moderacija osjetljivosti na nagradu u odnosu između roditeljske restriktivne kontrole i proaktivno otvorene agresije djevojaka što je objašnjeno socioemocionalnim deficitima spolno nenormativne agresije.

UVOD

Adolescencija predstavlja razdoblje intenzivnih promjena u emocionalnom, kognitivnom, socijalnom i tjelesnom aspektu funkcioniranja što može doprinijeti posebnom riziku za pojavu poteškoća u psihosocijalnoj prilagodbi (Macuka, 2016.). U usporedbi s drugim razvojnim razdobljima, pojava agresivnog ponašanja najviše je zastupljena upravo u razdoblju adolescencije (Farrington, Kazemian i Piquero, 2018.). Agresija predstavlja svako ponašanje kojim se nanosi povreda ili šteta drugoj osobi, a koja je motivirana izbjeći takvu povredu ili štetu (Benjamin, 2015.). Iako istraživanja nisu konzistentna oko ukupne prevalencije agresije s obzirom na različita razdoblja adolescencije, većina istraživanja ukazuje kako tijekom rane adolescencije dolazi do porasta agresije s dobi te je agresija najzastupljenija u srednjoj adolescenciji nakon čega dolazi do njenog opadanja (Buljan Flander, Ćorić Špoljarić i Durman Marijanović, 2007.; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.; Cornelius, Gore i Lynch, 2017.) što se može objasniti razvojem socijalnih vještina, boljom emocionalnom regulacijom te oštrijim kaznama koje stariji adolescenti snose za agresivno ponašanje (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.). Kako bi se analizirala agresija u razdoblju njene najviše zastupljenosti, u istraživanju su sudjelovali učenici trećih razreda srednjih škola Grada Zagreba.

Suvremeni pristup u istraživanju agresije naglašava važnost multidimenzionalnog pristupa koji u obzir uzima i oblik u kojem se agresija pojavljuje (otvorena i relacijska agresija) i funkciju, odnosno motiv zbog kojeg se agresija pojavljuje (proaktivna i reaktivna agresija) (Marsee i sur., 2011.). Razumijevanje etioloških čimbenika različitih tipova agresivnog ponašanja ključno je za razvoj preventivnih programa (Schick i Cierpka, 2016.). Obiteljski čimbenici kao i individualne karakteristike djeteta općenito se smatraju ključnima u razvoju agresije. U tom pogledu, istraživanja agresije ističu dvije skupine etioloških čimbenika u razvoju agresivnog ponašanja: roditeljska ponašanja i djetetova osjetljivost na potkrepljenje (Macuka i Smojver-Ažić, 2012.; Parker, Farrell i Walker, 2022.). Međutim, povezanost roditeljskih ponašanja s agresivnim ponašanjem adolescenata s obzirom na oblik i funkciju u kojem se javlja nije dovoljno ispitana kao ni uloga osjetljivosti na potkrepljenje u

povezanosti između roditeljskih ponašanja i različitih tipova agresije. Stoga se ovim istraživanjem nastoji razjasniti međuodnos roditeljskih ponašanja, osjetljivosti na potkrepljenje i različitih tipova agresije kod adolescenata.

MULTIDIMENZIONALNI PRISTUP U ISTRAŽIVANJU AGRESIJE

Multidimenzionalni pristup u istraživanju agresije polazi od analize oblika agresije (otvorena i relacijska agresija) i funkcije agresije (proaktivna i reaktivna agresija) (Marsee i sur., 2011.). Otvorena se agresija definira kao ugrožavanje drugih verbalnim ili fizičkim putem dok se relacijska agresija opisuje kao ugrožavanje drugih putem socijalnih odnosa (Crick i Grotpeter, 1995.). Funkcija agresije odnosi se na motiv izvršitelja, stoga je moguće razlikovati reaktivnu i proaktivnu agresiju (Dodge, 1991.). Reaktivna agresija predstavlja obrambenu reakciju na stvarnu ili doživljenu prijetnju te je povezana s dispozicijama prema strahu i anksioznosti (Wang i sur., 2024.). Objašnjava se frustracijskom teorijom agresije (Berkowitz, 1989.) prema kojoj agresija predstavlja hostilnu reakciju na frustraciju. S druge strane, proaktivna agresija javlja se kao način ostvarivanja određenog cilja. Proaktivna se agresija objašnjava teorijom socijalnog učenja prema kojoj je agresija naučeno instrumentalno ponašanje vođeno nagradama (Dodge, 1991.; Zhu, Wang i Xia, 2019.). Uzimajući u obzir i funkciju i oblik agresije, multidimenzionalni pristup u istraživanju agresije polazi od razlikovanja proaktivno otvorene agresije (POA), proaktivno relacijske agresije (PRA), reaktivno otvorene agresije (ROA) i reaktivno relacijske agresije (RRA).

RODITELJSKA PONAŠANJA

Brojna istraživanja pokazuju kako je roditeljsko ponašanje jedan od značajnih čimbenika povezanih s djetetovim razvojnim ishodima u različitim područjima razvoja (Macuka, 2022.). U literaturi se može naći na razne dimenzije kojima se mogu opisati roditeljska ponašanja kao što su prihvaćanje/odbijanje, visoka kontrola/nedostatak kontrole, psihološka kontrola/autonomija (Schaefer, 1965., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006.), zatim roditeljska podrška, bihevioralna kontrola i psihološka kontrola (Barber, Maughan i Olsen, 2005.). Iako postoje različite dimenzije, detaljnijim uvidom u njihove opise, u literaturi se također može uočiti i da postoje sadržajna preklapanja između konstrukata (Barber, Maughan i Olsen, 2005.).

Roditeljsko prihvaćanje i podrška odnosi se na to koliko roditelj prihvaća dijete, odgovara na njegove potrebe, pokazuje nježnost i odanost prema djetetu za razliku

od odbacivanja, ravnodušnosti i hostilnosti prema djetetu. Istraživanja konzistentno pokazuju utjecaj roditeljske podrške kao zaštitnog čimbenika u psihosocijalnim problemima prilagodbe (Macuka, 2022.).

Dimenzija roditeljske kontrole doživjela je mnoge promjene, naročito u pogledu razlikovanja između dobre i loše roditeljske kontrole na razvojne ishode djece. Pri tome je Barber (1996.) istaknuo razlikovanje između roditeljske psihološke i bihevi-oralne kontrole.

RODITELJSKA PSIHOLOŠKA KONTROLA

Psihološka kontrola odnosi se na pokušaje kontroliranja djetetovog psihološkog i emocionalnog razvoja, kao što su psihološka nezavisnost i autonomija. Uključuje roditeljska ponašanja kojima se ometa i manipulira djetetovim mislima, osjećajima i privrženost prema roditeljima. Psihološki kontrolirajući roditelji pokušavaju utjecati na dijete putem raznih strategija kao npr. poticanjem krivnje, izazivanjem anksioznosti, nedavanjem ljubavi ukoliko se dijete ne ponaša u skladu s obiteljskim pravilima, ograničavanjem samoekspresije te previsokim očekivanjima. Karakteristike roditeljske psihološke kontrole impliciraju roditeljski psihološki status u odnosu s djetetom. Prema tome, roditelji ne provode kontrolu zbog discipliniranja djeteta, već zbog zaštite i osiguranja vlastitog položaja u obitelji. Psihološka kontrola konzistentno je povezana s eksternaliziranim problemima u ponašanju djece (Barber, 1996.; Klarin i Đerđa, 2014.).

RODITELJSKA BIHEVIORALNA KONTROLA

Bihevioralna kontrola predstavlja roditeljsko ponašanje čiji je cilj regulacija djetetovog ponašanja postavljanjem pravila i ograničenja. Bihevioralna kontrola, pružajući djetetu potrebno vodstvo i superviziju, ima ulogu u pozitivnoj socijalizaciji, tj. regulaciji djetetovog ponašanja prema društvenim normama. Slaba bihevioralna kontrola, odnosno roditeljska popustljivost konzistentno je povezana s eksternaliziranim problemima u ponašanju. Navedena povezanost objašnjava se neuspjehom takve okoline u socijalizaciji samoregulacije, čime se povećava vjerojatnost prema impulzivnom, nepromišljenom ponašanju, kao i prema rizičnom i devijantnom ponašanju (Barber, 1996.; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.).

Kada je riječ o roditeljskim ponašanjima, potrebno je uzeti u obzir kako su ona određena kulturalnim kontekstom, stoga se u ovom radu roditeljsko ponašanje analiziralo iz perspektive dimenzija koje predlažu Keresteš i sur. (2012.) na temelju rezultata prikupljenih u hrvatskom kontekstu. Predložene dimenzije su: roditeljska

podrška koja uključuje toplinu u odnosu s djetetom, poticanje djetetove autonomije i induktivnog rezoniranja te znanje o onome što se djetetu u životu događa, restriktivna kontrola koja uključuje roditeljska intruzivna ponašanja kao što su pokušaji upravljanja djetetovim osjećajima, kritiziranje i izazivanje krivnje te kažnjavanje putem grubih postupaka te popustljivost kao sklonost roditelja pretjeranom ugađanju djetetovim zahtjevima.

RODITELJSKA PONAŠANJA I AGRESIJA S OBZIROM NA FUNKCIJU AGRESIJE

Kada govorimo o ulozi roditeljskih ponašanja u pojavi proaktivne i reaktivne agresije, tada je potrebno započeti s Dodgeovim modelom (1991.). Prema Dodgeu (1991.), proaktivna i reaktivna agresija oblikuju se pod utjecajem različitih roditeljskih ponašanja. Prema tome, proaktivna agresija razvija se u suportivnoj okolini koja putem roditeljske popustljivosti ohrabruje korištenje agresije kao prihvatljivog načina ostvarenja vlastitih ciljeva. Stoga, Dodge povezuje popustljivo roditeljstvo s razvojem proaktivne agresije (Dodge, 1991.). S druge strane, budući da reaktivna agresija uključuje visoku osjetljivost na averzivne podražaje kao što su dispozicije prema strahu i anksioznosti, rana iskustva koja potiču takve emocije, mogu potaknuti i reaktivnu agresiju (Dodge, 1991.). Prema Dodgeu (1991.), oštro i zlostavljajuće roditeljstvo, operacionalizirano kao restriktivno roditeljsko ponašanje, doprinosi razvoju reaktivne agresije. Iako Dodge (1991.), kao i dosadašnja literatura, povezuju oštro roditeljstvo s reaktivnom agresijom, mali broj studija naglašava da se povezanost između restriktivnog roditeljskog ponašanja i proaktivne agresije ne smije zanemariti budući da djeca koja odrastaju s restriktivno kontrolirajućim roditeljima mogu putem socijalnog učenja usvojiti strategije kontroliranja drugih. Na primjer, modeliranjem intruzivnih, manipulativnih načina ophođenja s drugima, djeca internaliziraju i koriste u odnosima s drugima (Fite, Diaz i Abel, 2024.). Budući da Dodge u svojem modelu (1991.) nije povezivao roditeljsku toplinu i podršku s proaktivnom i reaktivnom agresijom, dimenzija roditeljske podrške se nije koristila u ovom istraživanju.

RODITELJSKA PONAŠANJA I AGRESIJA S OBZIROM NA OBLIK AGRESIJE

Povezanost između roditeljske restriktivne kontrole i otvorene i relacijske agresije može se objasniti putem teorije socijalnog učenja. Roditeljska restriktivna kontrola pozitivno je povezana s otvorenom i relacijskom agresijom adolescenata.

Naime, discipliniranje djetetovog ponašanja putem fizičke prisile može poslužiti kao model ponašanja stoga dijete može koristiti otvorenu agresiju u odnosima s drugima. Također, veća je vjerojatnost da će se relacijska agresija javiti ako i sami roditelji koriste oblik kontrole koji uključuje takva ponašanja (Šarić Drnas, Pavin Ivanec i Miljević-Riđički, 2018.).

Kada je riječ o popustljivom roditeljskom ponašanju, tada se nedostatnom disciplinom negativno potkrepljuje nepoželjno, agresivno ponašanje čime se zapravo pojačava agresivno ponašanje kao učinkovit način interakcije s vršnjacima. Roditeljsku popustljivost djeca mogu protumačiti kao odobravanje njihovog ponašanja. Kao rezultat toga, popustljivo roditeljstvo može nenamjerno pojačati negativna ponašanja, povećavajući djetetovo oslanjanje na fizičke strategije za ostvarivanje dominacije i kontrole nad svojom okolinom ili korištenje relacijsko manipulativnih strategija u odnosu s drugima (Lent, 2020.).

Na temelju svega navedenog, prvi cilj ovog istraživanja bio je provjeriti Dodgeov model (1991.) u okviru multidimenzionalnog pristupa agresiji budući da je Dodgeov model dosada ispitan jedino na funkcionalnim tipovima agresija. Drugim riječima, ispitala se povezanost roditeljske popustljivosti s proaktivno otvorenom i proaktivno relacijskom agresijom te povezanost roditeljske restriktivne kontrole s reaktivno otvorenom i reaktivno relacijskom agresijom. Također, ispitala se povezanost roditeljske restriktivne kontrole s proaktivno otvorenom i proaktivno relacijskom agresijom.

Iako Dodgeov model (1991.) upućuje na utjecaj roditeljskog ponašanja na razvoj djetetove agresije, utjecaj roditeljskog ponašanja ovisi također i o djetetovim individualnim čimbenicima (Belsky i Pluess, 2009.). U tom pogledu, u obzir treba uzeti djetetovu osjetljivost na potkrepljenje kao važan aspekt u razvoju agresivnog ponašanja (Parker, Farrell i Walker, 2022.).

TEORIJA OSJETLJIVOSTI NA POTKREPLJENJE

Prema biološki orijentiranim psiholozima, ličnost reflektira varijabilitet u funkcioniranju dva opća biološka sustava motivacije i emocija – sustav prilaženja i sustav izbjegavanja. Navedeni sustavi aktiviraju se averzivnim i apetitivnim podražajima. Jedna od najutjecajnijih teorija u ovome području je Teorija osjetljivosti na potkrepljenje (Gray, 1970.; Gray i McNaughton, 2000.) prema kojoj tri neuropsihološka sustava stoje u podlozi glavnih dimenzija ličnosti. Sustav bihevioralne aktivacije predstavlja sustav prilaženja koji se aktivira apetitivnim podražajima te je povezan s impulzivnosti i pozitivnim afektom. Time se pojačava instrumentalno ponašanje koje je usmjereno prema nagradi čineći ovaj sustav, sustavom osjetljivosti na nagradu. Sustav borba/bijeg/zamrzavanje posreduje reakcije na averzivne podražaje

te predstavlja neuralni supstrat za emociju straha. Sustav bihevioralne inhibicije odgovoran je za rješavanje konflikata između kompetitivnih ciljeva te predstavlja neuralni supstrat za emociju anksioznosti. Sustav borba/bijeg/zamrzavanje i sustav bihevioralne inhibicije zajedno čine sustav izbjegavanja odnosno sustav osjetljivosti na kaznu.

OSJETLJIVOST NA POTKREPLJENJE KAO MODERATOR POVEZANOSTI IZMEĐU RODITELJSKE RESTRIKTIVNE KONTROLE, RODITELJSKE POPUSTLJIVOSTI I AGRESIJE ADOLESCENATA

Kada je riječ o doprinosu roditeljske restriktivne kontrole razvoju osjetljivosti na nagradu, dosadašnja istraživanja nisu pokazala konzistentne rezultate. Na primjer, Kuznetsova (2015.) je utvrdila jaču povezanost između osjetljivosti na nagradu i problema u prilagodbi u slučaju oštrog roditeljstva. Kiff, Lengua i Zalewski (2011.) su utvrdili kako oštro roditeljstvo može pojačati impulzivnost dok druga istraživanja (Kreshnik i sur., 2023.) pokazuju negativnu povezanost između oštrog roditeljstva i osjetljivosti na nagradu ili izostanak efekta (Rosenman i Rodgers, 2006.). S druge strane, istraživanja konzistentno pokazuju kako oštro roditeljstvo doprinosi razvoju osjetljivosti na kaznu (Liu i Wang, 2020.). Naime, prema teoriji roditeljskog prihvatanja-odbijanja (Rohner, Khaleque i Cournoyer, 2005.), djeca koju su roditelji odbacili imaju veću vjerojatnost razvijanja iskrivljenih mentalnih reprezentacija o sebi i drugima te se osjećaju nesigurno u međuljudskim odnosima i razvijaju tjeskobu. Nadalje, popustljivi roditelji ne pružaju djetetu potrebno vodstvo i superviziju nad njegovim ponašanjem, što može voditi do slabe samokontrole kao i do uvjerenja o okolini koju nije moguće kontrolirati što prirodno razvija simptome anksioznosti. Stoga, popustljivo roditeljstvo može doprinijeti razvoju osjetljivosti na kaznu (Ciuhan, 2021.) kao i višim razinama impulzivnosti koja je indikator osjetljivosti na nagradu (Kiff, Lengua i Zalewski, 2011.; Rutledge i Swindle, 2016.).

Budući da se proaktivna agresija povezuje s dispozicijama prema nagrađujućem ponašanju (Zhu, Wang i Xia, 2019.), može se zaključiti da je proaktivna agresija povezana s visokom osjetljivošću na nagradu. S druge strane, kako se reaktivna agresija povezuje s dispozicijama prema anksioznosti i strahu (Wang i sur., 2024.), može se zaključiti da je reaktivna agresija povezana s visokom osjetljivošću na kaznu. Nadalje, otvorenu agresiju karakterizira niska sklonost prema anksioznosti i strahu (Loukas, Paulos i Robinson, 2005.). Niska anksioznost i strah mogu dovesti do problema u internaliziranju društvenih pravila te stoga rezultirati problemima u ponašanju kao što

je agresija. Kod niske anksioznosti i straha, sklonost prema nagrađujućem ponašanju postaje istaknutija (Scarpa, Haden i Tanaka, 2010.). Otvorena agresija povezana je i s ponašanjem usmjerenim prema nagradi (Bjork i sur., 2010.). S druge strane, relacijska agresija povezana je sa sklonošću prema anksioznosti. Anksiozni pojedinci zbog straha od kazne radije biraju relacijski oblik agresije jer je više prikriven i društveno prihvatljiviji oblik (Deason i sur., 2019.). Prema svemu navedenom, može se zaključiti da su proaktivna i otvorena agresija povezane s osjetljivošću na nagradu, dok su reaktivna i relacijska agresija povezane s osjetljivošću na kaznu.

Na temelju svega navedenog, može se zaključiti kako uloga roditeljskih ponašanja u pojavi agresije kod adolescenata može ovisiti o njihovoj osjetljivosti na potkrepljenje te je drugi cilj istraživanja ispitati ulogu osjetljivosti na potkrepljenje kao moderatora u odnosu između roditeljske restriktivne kontrole i popustljivosti i različitih tipova agresije adolescenata.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Iako istraživanja potvrđuju Dodgeov model (1991.) o povezanostima između roditeljske restriktivne kontrole s reaktivnom agresijom (Zhaoming i sur., 2023.) kao i roditeljske popustljivosti s proaktivnom agresijom (Pang i sur., 2013.), dosada se, međutim, Dodgeov model nije analizirao u okviru multidimenzionalnog pristupa agresiji. Stoga je prvi cilj ovog istraživanja provjeriti Dodgeov model u okviru multidimenzionalnog pristupa agresiji, odnosno analizirati povezanost roditeljske popustljivosti s proaktivno otvorenom i proaktivno relacijskom agresijom kao i povezanost između roditeljske restriktivne kontrole s reaktivno otvorenom i reaktivno relacijskom agresijom. Budući da neka istraživanja (npr. Fite, Diaz i Abel, 2024.) sugeriraju povezanost između restriktivne kontrole i proaktivne agresije, ispitala se i povezanost roditeljske restriktivne kontrole s proaktivno otvorenom i proaktivno relacijskom agresijom.

Uzimajući u obzir Dodgeov model (1991.) i dosadašnja istraživanja koja pokazuju povezanosti restriktivne kontrole s reaktivnom agresijom te otvorenom i relacijskom agresijom, očekuje se da će restriktivna kontrola doprinijeti višoj razini reaktivno otvorene i reaktivno relacijske agresije. Također, prema studijama koje sugeriraju povezanost restriktivne kontrole s proaktivnom agresijom te otvorenom i relacijskom agresijom, očekuje se da će restriktivna kontrola doprinijeti i višim razinama proaktivno otvorene i proaktivno relacijske agresije (H1).

Kada je riječ o popustljivom roditeljskom ponašanju, studije pokazuju da je ono povezano s višim razinama otvorene i relacijske agresije te proaktivne, ali ne i reaktivne agresije (Sharma i Sandhu, 2006.; Xu, Farver i Zhang, 2009.; Clark, Dahlen i Nicholson, 2015.). Stoga se očekuje da će popustljivo roditeljsko ponašanje doprinijeti višoj razini proaktivno otvorene i proaktivno relacijske agresije (H2).

Nadalje, drugi cilj istraživanja je utvrditi ulogu osjetljivosti na potkrepljenje u povezanosti između roditeljske restriktivne kontrole i popustljivosti i različitih tipova agresije adolescenata.

Kako je osjetljivost na kaznu povezana s roditeljskom restriktivnom kontrolom te višim razinama reaktivne i relacijske agresije, očekuje se da će povezanost između restriktivne kontrole i reaktivno relacijske agresije biti viša u slučaju više osjetljivosti na kaznu (H3).

Kako je osjetljivost na nagradu povezana s roditeljskom popustljivošću te višom proaktivnom i otvorenom agresijom, očekuje se da će povezanost između popustljivosti i proaktivno otvorene agresije biti veća u slučaju više osjetljivosti na nagradu (H4).

Budući da dosadašnja istraživanja o povezanosti između roditeljske restriktivne kontrole i osjetljivosti na nagradu nisu konzistentna, pretpostavka o osjetljivosti na nagradu kao moderatoru u odnosu između restriktivne kontrole i proaktivno otvorene agresije nije specificirana.

Studije pokazuju da postoje spolne razlike u agresivnom ponašanju koje mogu proizlaziti iz različitih razvojnih obrazaca (Šarić Drnas, Pavin Ivanec i Miljević-Riđički, 2018.). Stoga su sve navedene povezanosti između roditeljskih ponašanja, tipova agresije i osjetljivosti na potkrepljenje ispitane posebno na uzorku mladića i uzorku djevojaka.

METODA

Sudionici i postupak

Kao što je u uvodu navedeno, agresija je najzastupljenija u razdoblju srednje adolescencije. Stoga su u istraživanju sudjelovali učenici trećih razreda srednjih škola Grada Zagreba (N=656, mladići 55,3%) kako bi se analizirala agresija u razdoblju njezine najviše zastupljenosti. Ispitivanju je prethodilo upoznavanje sa svrhom istraživanja i dobivanje suglasnosti ravnatelja, profesora i učenika, a roditelji su bili upoznati s istraživanjem putem pisane obavijesti koju je dobio svaki učenik trećeg razreda. Istraživanje je odobreno od strane Etičkog povjerenstva Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno te je ispitivanje bilo anonimno, a provodilo se metodom samoiskaza ispunjavanjem upitnika.

Instrumenti

Agresivno ponašanje adolescenata procijenjeno je Upitnikom vršnjačkog konflikta (Marsee i Frick, 2007.). Upitnik vršnjačkog konflikta je mjera samoprocjene koja

se sastoji od četiri subskale osmišljene za razlikovanje proaktivno otvorene agresije (npr. »Prijetim drugima kako bih dobio ono što želim.«), proaktivno relacijske agresije (npr. »Ogovaram druge kako bih postao popularan.«), reaktivno otvorene agresije (npr. »Potukao sam se, čak i zbog malih uvreda od strane drugih.«) i reaktivno relacijske agresije (npr. »Ako me drugi naljute, odajem njihove tajne.«). Svaka subskala uključuje 10 čestica. Odgovori se boduju na Likertovoj ljestvici u rasponu od 0 (u potpunosti netočno) do 3 (u potpunosti točno). Iako su utvrđene visoke korelacije između subskala agresije, konfirmatornom faktorskom analizom utvrđeno je bolje slaganje četverofaktorskog modela od jednofaktorskog (generalna agresija) i dvofaktorskog modela (otvorena i relacijska agresija) (Šarić Drnas, Bratko i Pocrnić, 2020.). Četiri faktora pokazuju zadovoljavajuće pouzdanosti unutarnje konzistencije kao i konstruktnu valjanost s kriterijski značajnim varijablama (Marsee i sur., 2011.). U ovoj studiji, koeficijenti unutarnje konzistencije kreću se od 0,746 do 0,832.

Podaci o osjetljivosti na potkrepljenje prikupljeni su Upitnikom osjetljivosti na kažnjavanje i osjetljivosti na nagrađivanje za djecu (Luman i sur., 2012.). Upitnikom se procjenjuje djetetova osjetljivost na potkrepljenje, a ispunjavaju ga roditelji. Skala osjetljivosti na nagrađivanje, koja se sastoji od 18 čestica, uključuje tri subskale: impulzivnost, reaktivnost na nagradu i nagon. Skala osjetljivosti na kaznu, koja se sastoji od 15 čestica, uključuje skalu anksioznosti i skalu straha. Odgovori se boduju na Likertovoj ljestvici u rasponu od 1 (u potpunosti se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Utvrđena je dobra unutarnja konzistencija kao i vanjska valjanost Upitnika (Luman i sur., 2012.). Budući da ne postoji upitnik za procjenjivanje osjetljivosti na potkrepljenje u adolescenata, Upitnik osjetljivosti na kažnjavanje i osjetljivosti na nagrađivanje za djecu (Luman i sur., 2012.) modificiran je u mjeru samoprocjene. Psihometrijska svojstva Upitnika Luman i sur. (2012.) analizirana su na uzorku djece u dobi od 6 do 13 godina, ali su zbog sadržajne valjanosti čestice ostale iste, osim što su preformulirane u oblik samoprocjene. Na primjer, čestica osjetljivosti na nagrađivanje bila je: »Upuštam se u rizično ponašanje kako bih dobio nagradu.«, a čestica osjetljivosti na kaznu bila je: »Često se suzdržavam od činjenja nečega što volim kako ne bih bio odbačen ili neprihvaćen od drugih.« U okviru pilot istraživanja, upitnik je primijenjen na učenicima trećeg razreda jedne srednje škole u Zagrebu (N=81). Zbog negativnih korelacija s ostalim česticama, tri čestice su izbrisane i to čestica 2 (skala straha), čestica 26 (skala impulzivnosti) i čestica 33 (skala anksioznosti) čime se poboljšala pouzdanost skala. Prema tome, upitnik korišten u ovoj studiji sastojao se od 30 čestica na kojima je zatim provedena eksploratorna faktorska analiza. Faktor osjetljivosti na nagradu (koji se sastojao od subskala impulzivnosti, reaktivnosti na nagradu i nagon) i faktor osjetljivosti na kaznu (koji se sastojao od subskala straha i anksioznosti) učinkovito su diferencirani. Koeficijenti unutarnje konzistencije u glavnoj studiji bili su 0,832 i 0,836 za skalu osjetljivosti na nagradu i skalu osjetljivost na kaznu.

Roditeljsko ponašanje procijenjeno je Upitnikom roditeljskog ponašanja (URP-29, Keresteš i sur., 2012.) koji je validiran na hrvatskom uzorku roditelja i djece. Upitnik sadrži 29 čestica na kojima ispitanici procjenjuju ponašanje svoje majke i oca. Odgovori se boduju na Likertovoj ljestvici u rasponu od 1 (»Uopće nije točno za nju/njega«) do 4 (»U potpunosti je točno za nju/njega«). Upitnik mjeri tri globalne dimenzije roditeljskog ponašanja koje zajedno uključuju sedam aspekata roditeljskog ponašanja: roditeljska podrška (toplina, autonomija, znanje, induktivno rezoniranje), restriktivna kontrola (intruzivnost, kažnjavanje) i popustljivost. Primjer čestice za roditeljsku podršku je »Pokazuje mi da me voli«, za restriktivnu kontrolu je »Viče kad se loše ponašam«, za popustljivost je »Popusti kada se usprotivim njezinom/njegovom zahtjevu«. Istraživanja ukazuju kako su roditeljska ponašanja majki i očeva adolescenata slična što je dobiveno i mjerama samoprocjena roditelja i mjerama percepcije adolescenata o ponašanjima njihovih roditelja, a može se objasniti učinkom dugog zajedničkog iskustva u odgoju djece (Horvath i Lee, 2015.; Klarin i Đerđa, 2014.). Zbog toga se u ovom istraživanju, roditeljska ponašanja majke i oca nisu analizirala posebno već se rezultat na Upitniku roditeljskog ponašanja dobio zbrajanjem rezultata sa subskala koje mjere percepciju roditeljskog ponašanja majke i roditeljskog ponašanja oca. Koeficijent unutarnje konzistencije za dimenzije Upitnika kreće se od 0,701 do 0,832.

Analiza podataka

Za statističku analizu prikupljenih podataka koristio se statistički program SPSS 20. Prije provedbe analiza provjerene su karakteristike podataka. Upitnici u kojima je nedostajalo više od 5 % podataka izbačeni su iz daljnje analize te je analiza provedena na preostalih 656 ispunjenih upitnika. Ekstremni rezultati provjereni su grafičkim metodama: kutijasti dijagram, dijagram normalne vjerojatnosti, dijagram odstupanja od normalne vjerojatnosti. Ekstremni rezultati pronađeni su na pojedinim skalama. Statističkom metodom Cookova udaljenost uklanjaju se oni rezultati kod kojih je vrijednost rezidualnih odstupanja veća ili jednaka jedan. U dobivenim rezultatima sve vrijednosti rezidualnih odstupanja iznose manje od jedan, stoga su zadržani u analizi. Nadalje, prikazana je deskriptivna statistika kao i korelacije između ispitanih varijabli. Moderator analiza provedena je putem PROCESS-a macro. Osjetljivost na kaznu ispitana je kao moderator varijabla u odnosu između roditeljske restriktivne kontrole i RRA adolescenata. Osjetljivost na nagradu ispitana je kao moderator varijabla u odnosu između roditeljske popustljivosti i POA adolescenata. Također, osjetljivost na nagradu ispitana je kao moderator varijabla u odnosu između roditeljske restriktivne kontrole i POA adolescenata. Sve navedene analize ispitane su posebno za mladiće i posebno za djevojke.

REZULTATI

Na početku analize izračunati su opći deskriptivni podaci ispitivanih varijabli na ukupnom uzorku te na uzorku mladića i djevojaka kao i značajnost razlika između varijabli s obzirom na spol.

Iz aritmetičkih sredina subskala agresija na ukupnom uzorku (Tablica 1.), uočava se da ispitanici postižu niske rezultate na svim tipovima agresije, što je i očekivano jer se radi o uzorku iz opće populacije. Testiranje razlika između prosječnih rezultata mladića i djevojaka na subskalama agresije pokazalo je kako su samoprocjene mladića na skalama POA i ROA značajno više nego samoprocjene djevojaka. S druge strane, samoprocjene djevojaka na skali RRA značajno su više nego samoprocjene mladića. Nadalje, rezultati t-testa upućuju na spolne razlike u osjetljivosti na potkrepljenje gdje adolescentice postižu značajno više rezultate na osjetljivosti na kaznu dok mladići postižu značajno više rezultate na osjetljivosti na nagradu. Aritmetičke sredine rezultata roditeljskih ponašanja upućuju na niže izražene percepcije nepoželjnih roditeljskih ponašanja. Rezultati t testa upućuju na spolne razlike u percepciji roditeljske popustljivosti gdje djevojke percipiraju višu popustljivost roditelja u odnosu na mladiće.

Tablica 1. Deskriptivni podaci ispitivanih varijabli na ukupnom uzorku i na uzorku mladića i djevojaka

	Ukupni uzorak		Mladići		Djevojke		t	α
	M	SD	M	SD	M	SD		
POA	0,29	0,363	0,36	0,426	0,21	0,243	5,629**	0,772
PRA	0,34	0,356	0,35	0,370	0,33	0,339	0,618	0,756
ROA	0,83	0,545	0,88	0,587	0,77	0,481	2,683*	0,799
RRA	0,48	0,393	0,43	0,398	0,55	0,376	-3,982**	0,746
Osjetljivost na nagradu	2,93	0,661	3,01	0,673	2,82	0,630	3,816**	0,832
Impulzivnost	2,19	0,819	2,28	0,870	2,08	0,736	3,162**	0,627
Reaktivnost na nagradu	3,28	0,751	3,30	0,770	3,27	0,729	0,536	0,740
Nagon	3,08	0,882	3,26	0,849	2,87	0,876	5,789**	0,702
Osjetljivost na kaznu	2,69	0,695	2,63	0,708	2,77	0,673	-2,464**	0,836
Strah	2,61	0,751	2,56	0,773	2,67	0,720	-1,879	0,749
Anksioznost	2,79	0,753	2,72	0,759	2,88	0,738	-2,731**	0,687
Restriktivna kontrola	2,00	0,507	2,02	0,498	1,98	0,519	0,955	0,832
Kažnjavanje	1,89	0,556	1,90	0,554	1,89	0,560	0,808	0,775
Intruzivnost	2,14	0,617	2,16	0,604	2,12	0,633	0,851	0,784
Popustljivost	2,27	0,568	2,15	0,541	2,41	0,566	-5,942**	0,701

Kako bi se utvrdio međudodnos između ispitivanih varijabli na uzorku mladića i djevojaka, izračunate su korelacije između ispitivanih varijabli na navedenom uzorku.

Iz Tablice 2. vidljivo je kako je percepcija roditeljske restriktivne kontrole povezana s višim razinama svih tipova agresija što je prisutno i kod mladića i kod djevojaka. Također, restriktivna kontrola povezana je s višom osjetljivošću na nagradu i osjetljivosti na kaznu i kod mladića i kod djevojaka. Percipirana roditeljska popustljivost povezana je s višim razinama POA i PRA kod oba spola te je također povezana s višom razinom ROA kod djevojaka kao i višom razinom RRA kod mladića. Popustljivost roditelja povezana je s višom osjetljivošću na nagradu kod oba spola dok je kod djevojaka povezana s nižom osjetljivošću na kaznu, a kod mladića s višom osjetljivošću na kaznu. Kod oba spola, osjetljivost na nagradu povezana je s višim razinama svih tipova agresija, dok je osjetljivost na kaznu povezana s višim razinama relacijskih oblika agresija.

Tablica 2. Korelacije među ispitanim varijablama na uzorku mladića i djevojaka

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
POA	1	0,68**	0,68**	0,46**	0,39**	0,08	0,25**	0,26**	0,18**	0,19**
PRA	0,51**	1	0,47**	0,75**	0,38**	0,20**	0,33**	0,31**	0,27**	0,24**
ROA	0,63**	0,41**	1	0,39**	0,41**	0,08	0,29**	0,26**	0,25**	0,09
RRA	0,45**	0,72**	0,45**	1	0,38**	0,31**	0,38**	0,34**	0,32**	0,21**
SR	0,44**	0,47**	0,43**	0,44**	1	0,31**	0,40**	0,36**	0,33**	0,24**
SP	0,04	0,12*	0,09	0,18**	0,13*	1	0,28**	0,22**	0,26**	0,21**
Restriktivna kontrola	0,26**	0,22**	0,25**	0,23**	0,34**	0,14*	1	0,84**	0,88**	0,11*
Intruzivnost	0,31**	0,29**	0,28**	0,30**	0,35**	0,04	0,86**	1	0,49**	0,18**
Kažnjavanje	0,16**	0,11	0,16**	0,12*	0,25**	0,19**	0,89**	0,54**	1	0,03
Popustljivost	0,21**	0,16**	0,19**	0,11	0,15*	-0,15*	-0,02	0,07	-0,10	1

*Napomena: * < 0,05; ** < 0,01; Korelacije ispod dijagonale odnose se na djevojke, a iznad dijagonale na mladiće.*

Kako bi se utvrdila uloga osjetljivosti na potkrepljenje u povezanostima između roditeljske restriktivne kontrole i popustljivosti te tipova agresija adolescenata s obzirom na oblik i funkciju u kojima se javljaju, provedene su moderator analize gdje su analizirani učinci osjetljivosti na nagradu i osjetljivosti na kaznu kao moderator varijable u odnosu između roditeljske restriktivne kontrole i popustljivosti te agresije adolescenata.

U Tablicama 3., 4. i 5. prikazani su rezultati provedenih moderatorskih analiza. Dobiveni rezultati nisu potvrdili Hipotezu 3, odnosno, nije dobiven moderatorski

učinak osjetljivosti na kaznu u odnosu između roditeljske restriktivne kontrole i reaktivno relacijske agresije niti kod mladića niti kod djevojaka (Tablica 3.). Također, nije potvrđena Hipoteza 4, odnosno, nije utvrđen moderatorski učinak osjetljivosti na nagradu u odnosu između roditeljske popustljivosti i proaktivno otvorene agresije niti kod mladića niti kod djevojaka (Tablica 4). Interakcijski učinak pokazao se značajnim jedino u modelu u kojem je osjetljivost na nagradu djevojaka uvrštena kao moderator, roditeljska restriktivna kontrola kao prediktor i POA djevojaka kao kriterij ($R^2 = 0,217$; $F(3,275) = 25,512$; $p < 0,001$) (Tablica 5.). Uvidom u grafički prikaz (Slika 1.), možemo vidjeti na koji način osjetljivost na nagradu kod djevojaka moderira odnos između roditeljske restriktivne kontrole i POA. Kod visoke restriktivne kontrole, POA ima tendenciju rasta u slučaju umjerene i visoke osjetljivosti na nagradu, pri čemu je agresija najviša u slučaju visoke osjetljivosti na nagradu. Kod niske osjetljivosti na nagradu, uočava se blaga tendencija pada POA prilikom visoke restriktivne kontrole.

Tablica 3. Moderatorski učinak osjetljivosti na kaznu u odnosu između percipirane roditeljske restriktivne kontrole i reaktivno relacijske agresije mladića i djevojaka

	Reaktivno relacijska agresije					
	Djevojke			Mladići		
	B	SE	t	B	SE	t
Restriktivna kontrola	0,045	0,162	0,279	0,021	0,154	0,140
Osjetljivost na kaznu	0,014	0,121	0,117	-0,027	0,111	-0,242
Restriktivna kontrola X Osjetljivost na kaznu	0,040	0,058	0,681	0,081	0,054	1,493
R ²		0,083			0,203	
F		8,393**			28,731**	

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. B – vrijednost nestandardiziranog regresijskog koeficijenta; SE – vrijednost standardne pogreške aritmetičke sredine; t – omjer.

Tablica 4. Moderatorski učinak osjetljivosti na nagradu u odnosu između percipirane roditeljske popustljivosti i proaktivno otvorene agresije mladića i djevojaka

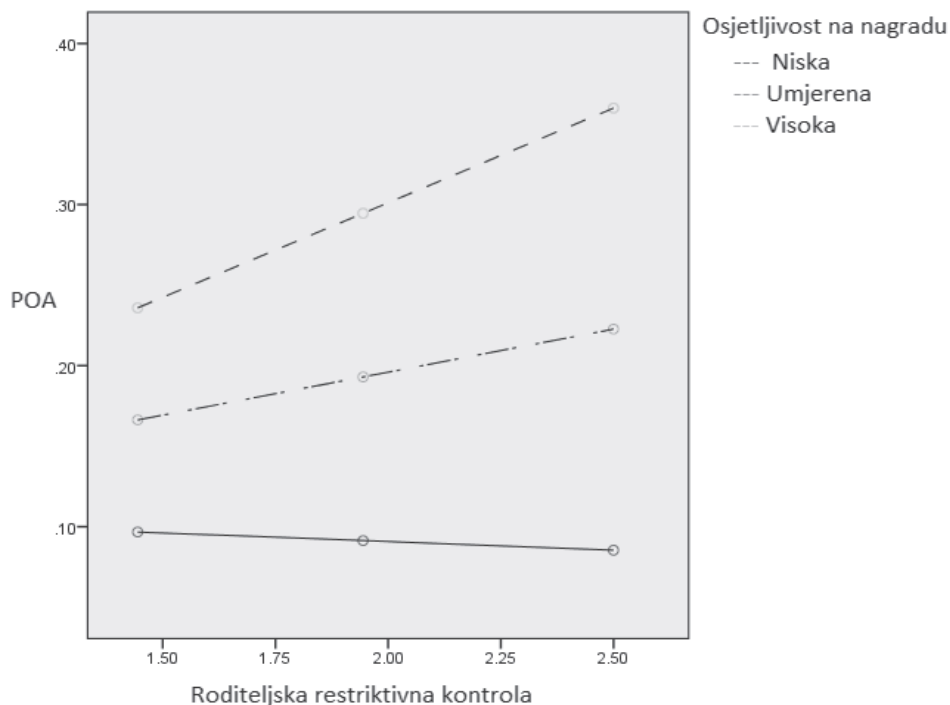
	Proaktivno otvorena agresija					
	Djevojke			Mladići		
	B	SE	t	B	SE	t
Popustljivost	0,033	0,102	0,331	-0,027	0,180	-0,152
Osjetljivost na nagradu	0,133	0,088	1,510	0,157	0,127	1,242
Popustljivost X Osjetljivost na nagradu	0,009	0,035	0,278	0,036	0,058	0,619
R ²		0,201			0,162	
F		23,124**			21,793**	

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. B – vrijednost nestandardiziranog regresijskog koeficijenta; SE – vrijednost standardne pogreške aritmetičke sredine; t – omjer.

Tablica 5. Moderatorski učinak osjetljivosti na nagradu u odnosu između percipirane roditeljske restriktivne kontrole i proaktivno otvorene agresije mladića i djevojaka

	Proaktivno otvorena agresija					
	Djevojke			Mladići		
	B	SE	t	B	SE	t
Restriktivna kontrola	-0,215	0,107	-2,005*	-0,190	0,191	-0,992
Osjetljivost na nagradu	-0,034	0,071	-0,482	0,040	0,120	0,338
Restriktivna kontrola X Osjetljivost na nagradu	0,096	0,035	2,676**	0,092	0,059	1,558
R ²		0,217			0,168	
F		25,512**			22,814**	

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. B – vrijednost nestandardiziranog regresijskog koeficijenta; SE – vrijednost standardne pogreške aritmetičke sredine; t – omjer.

Slika 1. Moderatorska uloga osjetljivosti na nagradu djevojaka u odnosu između percipirane roditeljske restriktivne kontrole i proaktivno otvorene agresije

RASPRAVA

Prvi cilj ovog istraživanja bio je provjeriti Dodgeov model (1991.) o povezanosti roditeljske restriktivne kontrole i popustljivosti s agresijom adolescenata u okviru multidimenzionalnog pristupa agresiji budući da je Dodgeov model dosada ispitan jedino na funkcionalnim tipovima agresije.

Rezultati istraživanja pokazuju kako je roditeljska restriktivna kontrola povezana s višim razinama ROA i RRA kod oba spola što predstavlja potvrdu Dodgeovog modela (1991.) o povezanosti oštrog roditeljstva i reaktivne agresije. Rezultati također ukazuju na povezanost između restriktivne kontrole i POA i PRA kod oba spola, čime su potvrđene pretpostavke studija koje naglašavaju kako se strategije kažnjavanja, manipulacije i intruzivnosti mogu putem socijalnog učenja naučiti i primijeniti u odnosima s drugima (Fite, Diaz i Abel, 2024.). Time je potvrđena prva hipoteza istraživanja. Nadalje, druga hipoteza je djelomično potvrđena. Naime, roditeljska popustljivost povezana je s višim razinama POA i PRA kod oba spola što je u skladu s hipotezom.

Međutim, popustljivost roditelja povezana je i s višim razinama ROA kod djevojaka te višim razinama RRA kod mladića što se nije pretpostavljalo. Istraživanja općenito pokazuju spolne razlike u otvorenoj agresiji gdje mladići postižu više rezultate (Kim i sur., 2022.). Kada govorimo o spolnim razlikama u ROA, uočava se značajnost razlika u samoprocjenama gdje mladići izjavljuju višu razinu ROA od djevojaka što je nalaz koji se konzistentno potvrđuje i u drugim istraživanjima (npr. Bailey i Ostrov, 2008.; Marsee i sur., 2011.). Kada je riječ o spolnim razlikama u relacijskoj agresiji, istraživanja uglavnom ne pokazuju spolne razlike, a ako pokazuju, upućuju na više razine kod djevojaka što ovisi o metodi mjerenja. U skladu s time, istraživanja o spolnim razlikama u RRA nisu konzistentna. Istraživanja ili ne ukazuju na postojanje spolnih razlika (Bailey i Ostrov, 2008.), ili s druge strane, ukazuju na višu razinu RRA kod djevojaka (Ostrov i Crick, 2007.; Marsee i sur., 2011.) što je nalaz koji je dobiven i u ovom istraživanju. Prema tome, rezultati sugeriraju da je spolno nenormativni tip agresije kod adolescenata više izražen kada adolescenti percipiraju svoje roditelje popustljivijima. Naime, istraživanja pokazuju da veći rizik za probleme u prilagodbi imaju oni adolescenti koji pokazuju spolno nenormativne oblike agresije. Budući da se otvorena agresija smatra atipičnom za djevojke, adolescentice koje koriste otvorenu agresiju imaju više internaliziranih problema od adolescenata koji koriste isti oblik agresije. Slično, relacijska agresija smatra se tipičnom za djevojke, stoga, adolescenti koji postižu visoke rezultate na relacijskoj agresiji, imaju više internaliziranih simptoma od adolescentica koje koriste isti tip agresije (Prinstein, Boergers i Vernberg, 2001.). Prema tome, kako je otvorena agresija kod djevojaka manje društveno prihvatljiva nego kod mladića (Nichols i sur., 2006.), moguće je da je za njezinu manifestaciju kod djevojaka potrebno više roditeljske popustljivosti. Također, kako je relacijska agresija društveno prihvatljivija kod djevojaka (Nichols i sur., 2006.), moguće je da je za njezinu ekspresiju kod mladića potrebno više roditeljske popustljivosti.

Nadalje, drugi cilj istraživanja bio je utvrditi ulogu osjetljivosti na potkrepljenje u povezanosti između percipirane roditeljske restriktivne kontrole i popustljivosti i agresije adolescenata.

U okviru treće hipoteze, očekivalo se da će povezanost između roditeljske restriktivne kontrole i RRA biti jača u slučaju više osjetljivosti na kaznu. U skladu s literaturom, rezultati pokazuju kako je roditeljska restriktivna kontrola povezana s višom razinom osjetljivosti na kaznu i RRA kod oba spola. Međutim, hipoteza nije potvrđena niti na uzorku mladića niti na uzorku djevojaka. Stoga se može zaključiti da je roditeljska restriktivna kontrola povezana s obrambenom RRA kod adolescenata neovisno o njihovoj razini osjetljivosti na kaznu.

U okviru četvrte hipoteze očekivalo se da će povezanost između roditeljske popustljivosti i POA biti jača u slučaju više osjetljivosti na nagradu. U skladu s literaturom, rezultati pokazuju kako je roditeljska popustljivost povezana s višom razinom

osjetljivosti na nagradu i višom razinom POA kod oba spola. Međutim, hipoteza nije potvrđena niti na uzorku mladića niti na uzorku djevojaka. Stoga se može zaključiti da je roditeljska popustljivost povezana s POA adolescenata neovisno o njihovoj razini osjetljivosti na nagradu.

Nadalje, rezultati ukazuju kako je roditeljska restriktivna kontrola povezana s višim razinama osjetljivosti na nagradu kod oba spola. Iako istraživanja u ovom pogledu nisu konzistentna, studije pokazuju kako povećanje pobuđenosti živčanog sustava dovodi do povećane osjetljivosti na podražaje bilo koje vrste. Stoga, povećanje pobuđenosti živčanog sustava roditeljskim kažnjavanjem može kod dizinhibiranih pojedinaca dovesti do intenzivnijeg odgovora na nagradu (Patterson, Kosson i Newman, 1987.). Restriktivna kontrola također je povezana s višim razinama POA kod oba spola, no utvrđena je značajna moderacija osjetljivosti na nagradu u odnosu između roditeljske restriktivne kontrole i POA samo kod djevojaka. Iz grafičkog prikaza je vidljivo kako je visoka roditeljska restriktivna kontrola povezana s višom razinom POA kod adolescentica u slučaju visoke i umjerene osjetljivosti na nagradu, pri čemu je povezanost jača u slučaju visoke osjetljivosti na nagradu. S druge strane, porastom roditeljske restriktivne kontrole, uočava se blagi pad u razini POA adolescentica u slučaju niske osjetljivosti na nagradu. Iz dobivenih rezultata može se zaključiti kako je roditeljska restriktivna kontrola povezana s višom razinom POA kod mladića neovisno o njihovoj razini osjetljivosti na nagradu. S druge strane, povezanost roditeljske restriktivne kontrole i POA kod djevojaka ovisi o njihovoj razini osjetljivosti na nagradu. Kao što je već navedeno, otvorena agresija je kod djevojaka manje društveno prihvatljiva nego kod mladića (Nichols i sur., 2006.). Uvidom u rezultate t testa, uočava se značajnost razlika u samoprocjenama agresivnog ponašanja gdje mladići izjavljuju višu razinu POA od djevojaka. Prema tome, moguće je da je za manifestaciju POA kod djevojaka potrebno osim prisutnosti nepoželjnih roditeljskih ponašanja i postojanje rizičnih čimbenika temperamenta kao što je visoka osjetljivost na nagradu.

Prilikom interpretacije rezultata, potrebno je osvrnuti se i na nedostatke ovog istraživanja. Ponajprije, ovo je korelacijsko istraživanje na temelju kojeg ne možemo zaključivati o uzročno-posljedičnim odnosima. Također, podaci su u istraživanju prikupljeni metodom samoprocjene što s obzirom na socijalno poželjno odgovaranje može predstavljati poteškoću. Stoga se u budućim istraživanjima preporuča uključiti mjere procjene drugih kao što su npr. vršnjaci. Nadalje, potrebno je uzeti u obzir kako su u pilot istraživanju zbog negativnih korelacija s ostalim česticama izbrisane tri čestice, po jedna na skali straha, skali impulzivnosti i skali anksioznosti. U budućim bi istraživanjima trebalo provjeriti pouzdanost skala na većem broju ispitanika nego što je bio slučaj u predistraživanju.

ZAKLJUČAK

Na temelju svega navedenog, može se zaključiti kako provedeno istraživanje potvrđuje Dodgeov model (1991.) o povezanosti roditeljskih ponašanja i agresije u okviru multidimenzionalnog pristupa agresiji. U tom pogledu, rezultati pokazuju kako je roditeljska restriktivna kontrola povezana s reaktivnim tipovima agresija (ROA i RRA) dok je roditeljska popustljivost povezana s proaktivnim tipovima agresija (POA i PRA) što je dobiveno i na uzorku mladića i na uzorku djevojaka. Ovim se istraživanjem također proširuje Dodgeov model pokazujući kako je roditeljska restriktivna kontrola povezana i s proaktivnim tipovima agresija, a ne samo s reaktivnim tipovima, što je utvrđeno na uzorku i mladića i djevojaka. Nadalje, rezultati sugeriraju kako je za manifestaciju spolno nenormativne agresije potrebna prisutnost više rizičnih čimbenika za razliku od pojave spolno normativne agresije. Na primjer, za pojavu ROA kod djevojaka je uz ostale etiološke rizične čimbenike potrebna i prisutnost dodatnih rizičnih čimbenika kao što je roditeljska popustljivost dok ROA mladića nije povezana s roditeljskom popustljivošću. U prilog navedenom su i rezultati moderator analize koji sugeriraju kako je za pojavu POA kod djevojaka potrebno, uz prisutnost roditeljske restriktivne kontrole, također i umjerena ili visoka osjetljivost na nagradu. S druge strane, kod mladića je restriktivna kontrola povezana s višom razinom POA neovisno o njihovoj osjetljivosti na nagradu.

Rezultati ovog istraživanja doprinose kompleksnijem uvidu u etiologiju agresije u okviru multidimenzionalnog pristupa agresiji. Polazeći od Dodgeovog modela (1991.), rezultati posebno naglašavaju ulogu restriktivne kontrole u pojavi proaktivnih tipova agresije što je u Dodgeovom modelu bilo zanemareno. Rezultati također naglašavaju ulogu roditeljske popustljivosti u pojavi spolno nenormativnih tipova agresija. Dobiveni rezultati mogu doprinijeti preventivnim programima namijenjenim edukaciji roditelja o povezanosti njihovog ponašanja s agresivnim ponašanjem adolescenata s ciljem razumijevanja posljedica restriktivnog i popustljivog roditeljskog ponašanja na ponašanje adolescenata. Također, potrebno je istaknuti važnost uloge svih stručnjaka koji na različite načine pridonose dobrobiti djece kao što su djelatnici u sustavu odgoja i obrazovanja, socijalne skrbi i zdravstva koji mogu prepoznati i ukazati na potrebu za ovakvim programima te sudjelovati u njihovom osmišljavanju i provođenju.

LITERATURA

1. Bailey, C. A. & Ostrov, J. M. (2008). Differentiating forms and functions of aggression in emerging adults: Associations with hostile attribution biases and normative beliefs. *Journal of Youth and Adolescence*, 37 (6), 713-722. <https://doi.org/10.1007/s10964007-9211-5>
2. Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.
3. Barber, B. K., Maughan, S. L. & Olsen, J. A. (2005). Patterns of parenting across adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 108, 5-16. <https://doi.org/10.1002/cd.124>
4. Belsky, J. & Pluess, M. (2009). Beyond diathesis stress: Differential susceptibility to environmental influences. *Psychological Bulletin*, 135 (6), 885-908. <https://doi.org/10.1037/a0017376>
5. Benjamin Jr., A. (2015). Definition of aggression. *Encyclopedia of mental health*, 1 (2), 33-39.
6. Berkowitz L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106 (1), 59-73.
7. Bjork, J. M., Chen, G., Smith, A. R. & Hommer, D. W. (2010). Incentive-elicited mesolimbic activation and externalising symptomatology in adolescents. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51 (7), 827-837. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2009.02201.x>
8. Buljan Flander, G., Ćorić Špoljarić, R. & Durman Marijanović, Z. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, 16, 157-174.
9. Clark, C. M., Dahlen, E. R. & Nicholson, B. C. (2015). The role of parenting in relational aggression and prosocial behavior among emerging adults. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 24, 185-202. <https://doi.org/10.1080/10926771.2015.1002653>
10. Cornelius, C., Gore, R. & Lynch, C. (2017). Aging out of crime. Exploring the relationship between age and crime with agent-based modelling. In: Zhang, Y. & Madey, G. (eds.), *Proceedings of the agent-directed simulation symposium, society for modeling and simulation international*, 1-12. San Diego: SpringSim, 1-12.
11. Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66 (3), 710-722.
12. Ciuhan, C. G. (2021). Relationship between permissive parenting style and atypical behaviour in preschool children, with generalized anxiety as mediator. *Early Child Development and Care*. <https://doi.org/10.1080/03004430.2021.2017908>

13. Čudina-Obradović, M. & Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
14. Deason, D. L., Dahlen, E. R., Madson, M. B. & Bullock-Yowell, E. (2019). Five-factor model of personality, social anxiety, and relational aggression in college students. *Journal of College Student Development*, 60 (1), 110–114. <https://doi.org/10.1353/csd.2019.0007>
15. Dodge, K. A. (1991). The structure and function of reactive and proactive aggression. In: Pepler, D. J. & Rubin, K. H. (eds.), *The development and treatment of childhood aggression* Hillsdale, Nj: Erlbaum, 201- 218.
16. Farrington, D. P., Kazemian, L. & Piquero, A. R. (2018). *The Oxford handbook of developmental and life-course criminology*. Oxford: University Press.
17. Fite, P. J., Diaz, K. I. & Abel, M. R. (2024). Examining associations between psychological control and proactive and reactive aggression among middle school age youth. In: Berman, P. S. & E. M. Weisinger, E. M. (eds.); *Parental Alienation and Family Reunification*. London: Routledge, 48 – 60.
18. Gray, J. A. (1970). The psychophysiological basis of introversion-extraversion. *Behaviour Research and Therapy*, 8, 249-266. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(70\)90069-0](https://doi.org/10.1016/0005-7967(70)90069-0)
19. Gray, J. A. & McNaughton, N. (2000). *The neuropsychology of anxiety: An enquiry into the functions of the septo-hippocampal system*. Oxford: Oxford University Press.
20. Horvath, C. A. & Lee, C. M. (2015) Parenting responses and parenting goals of mothers and fathers of adolescents. *Marriage & Family Review*, 51 (4), 337-355. <https://doi.org/10.1080/01494929.2014.955938>
21. Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G. & Greblo, Z. (2012). Razvoj i validacija Upitnika roditeljskog ponašanja. *Suvremena psihologija*, 15 (1), 23-42.
22. Kiff, C. J., Lengua, L. J. & Zalewski, M. (2011). Nature and nurturing: Parenting in the context of child temperament. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14, 251-301.
23. Kim, D., Liu, Q., Quartana, P. J. & Yoon, K. L. (2022). Gender differences in aggression: A multiplicative function of outward anger expression. *Aggressive Behavior*, 48 (4), 393-401. <https://doi.org/10.1002/ab.22028>
24. Klarin, M. & Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (2), 243-262. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i2.17>
25. Kreshnik, B., Brush, C. J., Spahr, C., Slavich, G. M., Meyer, A. & Hajcak, G. (2023). Corporal punishment is uniquely associated with a greater neural response to errors and blunted neural response to rewards in adolescence. *Biological Psychiatry: Cognitive Neuroscience and Neuroimaging*, 8 (2), 210-218. <https://doi.org/10.1016/j.bpsc.2022.09.004>

26. Kuznetsova, V. B. (2015). Family factors as moderators of link between reinforcement sensitivity and child and adolescent problem behaviour. *Personality and Mental Health*, 9 (1), 44–57.
27. Lent, M. C. (2020). *Parenting style and relational aggression: The moderating role of physiological reactivity (Doktorska disertacija)*. Sveučilište u Vermontu. Graduate College Dissertations and Theses. 1184. <https://scholarworks.uvm.edu/graddis/1184>
28. Liu, L. & Wang, M. (2020). Parental corporal punishment and child anxiety in China: The moderating role of HPA-axis Activity. *Journal of affective disorders*, 273, 500-507.
29. Loukas, A., Paulos, S. K. & Robinson, S. (2005). Early adolescent social and overt aggression: Examining the roles of social anxiety and maternal psychological control. *Journal of Youth and Adolescence*, 34 (4), 335-345. <https://doi.org/10.1007/s10964-005-5757-2>
30. Luman, M., Meel, C. S., Oosterlaan, J. & Geurts, H. M. (2012). Reward and punishment sensitivity in children with ADHD: Validating the sensitivity to punishment and sensitivity to reward questionnaire for children (SPSRQ-C). *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40, 145-157.
31. Macuka, I. & Smojver-Ažić, S. (2012). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mlađih adolescenata. *Hrvatska Revija za Rehabilitacijska istraživanja*, 48 (1), 27-43.
32. Macuka, I. (2016). Emocionalni i ponašajni problemi mlađih adolescenata – zastupljenost i rodne razlike. *Ljetopis socijalnog rada*, 23 (1), 65-86. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v23i1.97>
33. Macuka, I. (2022). Pregled suvremenih izazova u roditeljstvu. *Suvremena psihologija*, 25 (1), 71-88. <https://doi.org/10.21465/2022-SP-251-05>
34. Marsee, M. A., Barry, C. T., Childs, K. K., Frick, P. J., Kimonis, E. R., Muñoz, L. C., Aucoin, K. J., Fassnacht, G. M., Kunimatsu, M. M. & Lau, K. S. (2011). Assessing the forms and functions of aggression using self report: Factor structure and invariance of the peer conflict scale in youths. *Psychological Assessment*, 23 (3), 792-804.
35. Marsee, M. A. & Frick, P. J. (2007). Exploring the cognitive and emotional correlates to proactive and reactive aggression in a sample of detained girls. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35 (6), 969-981.
36. Nichols, T. R., Graber, J. A., Brooks-Gunn, J. & Botvin, G. J. (2006). Sex differences in overt aggression and delinquency among urban minority middle school students. *Applied Developmental Psychology*, 27 (1), 78-91. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2005.12.006>
37. Ostrov, J. M. & Crick, N. R. (2007). Forms and functions of aggression during early childhood: A short-term longitudinal study. *School Psychology Review*, 36, 22-43.

38. Pang, J. S., Ang, R. P., Dikom, D. M. Y., Tan, S. H. & Chiang, A. Q. M. (2013). Patterns of reactive and proactive aggression in young adolescents in Singapore. *Social Development*, 22 (4), 794-812. <https://doi.org/10.1111/sode.12024>
39. Parker, K.-E. M., Farrell, N. Walker, B. R. (2022). The impact of reinforcement sensitivity theory on aggressive behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 37 (5-6), 1-23. <https://doi.org/10.1177/0886260520948144>
40. Patterson, C. M., Kosson, D. S. & Newman, J. P. (1987). Reaction to punishment, reflectivity, and passive avoidance learning in extraverts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (3), 565-575.
41. Prinstein, M. J., Boergers, J. & Vernberg, E. M. (2001). Overt and relational aggression in adolescents: Social-psychological adjustment of aggressors and victims. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30 (4), 479-491.
42. Rohner, R. P., Khaleque, A. & Cournoyer, D. E. (2005). Parental acceptance-rejection: Theory, methods, cross-cultural evidence, and implications. *Ethos*, 33, 299-334.
43. Rosenman, S. & Rodgers, B. (2006). Childhood adversity and adult personality. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 40, 482-490.
44. Rutledge, J. M. & Swindle, T. M. (2016). Permissive parents. *Encyclopedia of Family Studies*, 1-2. <https://doi.org/10.1002/9781119085621.wbefs027>
45. Scarpa, A., Haden, S. C. & Tanaka, A. (2010). Being hot-tempered: Autonomic, emotional, and behavioral distinctions between childhood reactive and proactive aggression. *Biological Psychology*, 84, 488-496. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2009.11.006>
46. Schick, A. & Cierpka, M. (2016). Risk factors and prevention of aggressive behavior in children and adolescents. *Journal for Educational Research Online*, 8 (1), 90-109. <https://doi.org/10.1111-pedocs-120345>
47. Sharma, V. & Sandhu, G. K. (2006). A community study of association between parenting dimensions and externalizing behaviors. *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, 2 (2), 48-58.
48. Šarić Drnas, M., Pavin Ivanec, T. & Miljević-Riđički, R. (2018). Odnos roditeljskog ponašanja i otvorene i relacijske agresije adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 25 (2), 195-221. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v25i2.231>
49. Šarić, M. D., Bratko, D. & Pocrnić, M. (2020). Multidimensional measure of aggression in adolescents: Croatian validation of the Peer Conflict Scale. *Current Issues in Personality Psychology*, 8 (1), 61-72. <https://doi.org/10.5114/cipp.2020.93608>
50. Velki, T. & Kuterovac Jagodić, G. (2014). Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (1), 33-64. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i1.11>

51. Wang, Y., Becker, B., Wang, J., Wang, Y., Zhang, L., Mei, Y., Li, H. & Lei, Y. (2024). Exaggerated sensitivity to threat and reduced medial prefrontal engagement during threat generalization in reactive aggressive adolescents. *NeuroImage*, 294, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2024.120645>
52. Xu, Y., Farver, J. A. M. & Zhang, Z. (2009). Temperament, harsh and indulgent parenting, and Chinese children's proactive and reactive aggression. *Child Development*, 80 (1), 244-258. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01257.x>
53. Zhaoming, G., Qian, H., Jing, C., Defan, H., Yingying, H., Jing, L., Yuan, X., Ruiping, Z. & Suo, J. (2023). The developmental characteristics of proactive and reactive aggression in late childhood: The effect of parental control. *Aggressive Behavior*. <https://doi.org/10.1002/ab.22112>
54. Zhu, W., Wang, H. & Xia, L. X. (2019). An experimental task to measure proactive aggression under incentive condition: A reward interference task. *Personality and Individual Difference*, 149, 273-285.

Marija Šarić Drnas

THE ROLE OF SENSITIVITY TO REINFORCEMENT AND PARENTAL RESTRICTIVE CONTROLS AND PERMISSIVENESS IN THE OCCURRENCE OF AGGRESSION AMONG ADOLESCENTS

ABSTRACT

This research examined the role of parental behavior and adolescent personality traits in the occurrence of aggression among adolescents. Aggression was examined within the framework of a multidimensional approach that takes into account the form of aggression (open and relational) and the function of aggression (proactive and reactive) and distinguishes between proactively open, proactively relational, re-actively open and reactively relational aggression. Parental behavior was examined within the framework of Dodge's model (1991), which links parental restrictive control and permissiveness with proactive and reactive aggression. Therefore, the first aim of the research was to examine the connection between parental restrictive control and permissiveness with aggression, taking into account both the function and the form in which they appear. Adolescent personality traits were examined within the framework of the theory of sensitivity to reinforcement, and the second aim of the research was to determine the role of sensitivity to reinforcement in the connections between the aforementioned parental behaviors and types of aggression. The respondents were the third-grade students of secondary schools in the City of Zagreb (N=656, boys 55.3%). The results confirm Dodge's model by indicating the connection between parental restrictive control with reactive types of aggression and parental permissiveness with proactive types of aggression. The results also indicate the association of restrictive control with proactive types of aggression. The moderation of sensitivity to reward in the relationship between parental restrictive control and proactive open aggression of girls was determined, which was explained by socioemotional deficits of gender non-normative aggression.

Key words: aggression, parental behavior, sensitivity to reinforcement

Međunarodna licenca / International License:

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.

